

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING ADABIYOTGA QO‘SHGAN HISSASI VA “YAXSHILIG‘” RADIFLI G‘AZALIDAGI AXLOQIY MASALALAR HAQIDA

Qo‘ziboyeva Hilola Hamidbek qizi

Urganch innovatsion universiteti

boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi

21/06-guruhi talabasi

Annotatsiya: Zahiriddin Muhammad Bobur O‘rta Osiyo va Hindiston tarixida nafaqat siyosiy arbob, balki buyuk shoir sifatida ham tanilgan. Uning she‘riyatida inson ruhiyati, axloqiy masalalar va zamonning o‘tkinchiligini chuqur tasvirlash bor. Ushbu maqolada Boburning adabiyotga qo‘shgan hissasi, uning shaxsiyati, she‘riyatdagi yondashuvi va ayniqsa “Yaxshilig‘” nomli g‘azalidagi axloqiy mavzular tahlil qilinadi. Bobur she‘rda yaxshilik va yomonlik o‘rtasidagi kurashni, shuningdek, jamiyatning axloqiy holatini qayd etadi. Maqola uning she‘riyatining falsafiy va axloqiy jihatlarini o‘rganishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: She‘riyat, yaxshilik, axloqiy masalalar, insoniy his-tuyg‘ular, falsafiy qarashlar, Boburning shaxsiyati, zamoni va axloqiy holat, sharqiy adabiyot.

Аннотация: Захириддин Мухаммад Бобур известен не только как политический деятель, но и как великий поэт в истории Центральной Азии и Индии. Его поэзия глубоко отражает человеческую психику, моральные вопросы и преходящесть времени. В этой статье анализируется вклад Бобура в литературу, его личность, подход к поэзии и особенно этические темы в его стихотворении под названием “Яхшилик” (Доброта). В этом стихотворении Бобур изображает борьбу между добром и злом, а также моральное состояние общества. Статья ориентирована на исследование философских и этических аспектов его поэзии.

Ключевые слова: Поэзия, добро, нравственные проблемы, человеческие чувства, философские взгляды, личность Бабура, время и нравственное состояние, восточная литература.

Abstract: Zahiriddin Muhammad Bobur is known not only as a political figure but also as a great poet in the history of Central Asia and India. His poetry deeply reflects the human psyche, moral issues, and the transience of time. This article analyzes Bobur's contribution to literature, his personality, his approach to poetry, and especially the ethical themes in his poem titled “Yaxshilig‘” (Goodness). In this poem, Bobur portrays the struggle between good and evil, as well as the moral state of society. The article is focused on exploring the philosophical and ethical aspects of his poetry.

Keywords: Poetry, goodness, moral issues, human feelings, philosophical views, Babur's personality, time and moral state, eastern literature.

Zahiriddin Muhammad Bobur – buyuk davlat arbobi, soʻz sanʼati va adabiyotining yorqin namoyondasi, shuningdek, Boburiylar sulolasining asoschisi. U Oʻrta Osiyo, Hindiston va Janubiy Osiyoda oʻzining siyosiy, ijtimoiy va madaniy faoliyati bilan mashhur boʻlgan. Har bir xalqning tarixiy, madaniy-milliy qiyofasini aniq belgilovchi ulugʻ shohlari, buyuk olimlari, yirik adib va shoirlari boʻladi. Insoniyatning adabiyotga mansub buyuk farzandlari safida shahanshoh va shoir, misilsiz adib va tarixchi Zahiriddin Muhammad Bobur oʻz oʻrniga ega. Kishilar tarixida Boburchalik shaxsiy imkon, iqtidor va fazilatlari beqiyos inson juda kam uchraydi.

Bobur – buyuk shahanshoh, mumtoz shoir, nazariyotchi adabiyotshunos, tarixchi, faqih, tilshunos, sanʼatshunos, etnograf, hayvonot va ijod sohibi edi.

Bobur – dilbar shaxs. Uygʻonish davri hukmdorning haqiqiy namunasidir. U mard va tadbirkor odam boʻlgan. Bobur oʻta madaniyatli va jozibali insonlar orasida eng yetuk insonlardan biri edi.

Bobur – sohibdevon shoir shoir. Bobur shuhratda daho Alisher Navoiyning yonida turadigan mumtoz soʻz sanʼatkori, shoir va adibdir. Badiiy mahorat bobida biror oʻzbek shoh va shoiri Bobur bilan bellasha olmaydi. Sheʼriyat uchun xos boʻlgan bir necha zaruratlar: jozibali badiiy sanʼatlardan meʼyorida ustalik bilan foydalanish sehgargarligi va ehtiros joʻshib turgan rangin tuygʻular talqini Boburona samimiy sheʼriyat fazilatlaridir. Buning ustiga, uning mumtoz sheʼriyatga dadil kiritgan tarjimai hollik xususiyati ham Bobur sheʼriyatini alohida nurlantirib turadi. Ana shu keyingi xususiyat shoirning vatanparvarlik tuygʻulariga jon bagʻishlaydi. U ona shahri, Vatani sogʻinchlarini sheʼrda ifodalar ekan, Hindiston shahanshohi beixtiyor oʻzining andijonlik gʻaribligiga kitobxon eʼtiborini tortadi:

Ne yerda boʻlsang, ey gul, andadur chun joni Boburning,

Gʻaribinggʻa tarahhum aylagilkim, andijoniydur.

Shoirona yurtsevarlik, vatanfidoyilik Bobur shaxsida shunchalik tantana qiladiki, buyuk imperator Bobur endi Andijondan yiroqlikni, garchi bu martaba Hindiston taxti boʻlsa ham, qismatdagi yuzi qaroligʻ, deb hisoblaydi:

Toleʼ yoʻqi jonimgʻa baloligʻ boʻldi,

Har ishniki ayladim xatoligʻ boʻldi.

Oʻz yerni qoʻyib, Hind sori yuzlandim,

Yo Rab, netayin, ne yuz qaroligʻ boʻldi?!

Sheʼr taʼsirchanligini taʼminlagan fikriy kashfiyot: tolesizlik, jonga balo orttirishlik, xato qilishlik, yuzi qarolik – bularning hammasi oʻz yurtidan bosh olib ketishda, gʻariblikni boʻyinga olishdadir.

Bobur she'riyatini juda sevgan va uning o'ziga xos bir ifodasi bo'lgan shaxs edi. U shoir sifatida nafaqat o'z zamonasining, balki butun Sharqiy adabiyotning ajralmas qismi bo'lib qoldi. Bobur she'riyatiga bo'lgan muhabbati va uning she'r yaratishdagi yondashuvi bir necha jihatda ko'rinadi. Bobur she'riyatida falsafiy o'zini anglash va hayotning ma'nosini izlash uslubi mavjud. U o'z she'rlari orqali zamonning o'tkinchiligini, insonning noaniqliklarini va hayotning maqsadlarini ko'rsatadi. She'rlarida odam va tabiiy dunyo, inson va zamon o'rtasidagi murakkab munosabatlarni tasvirlashda o'ziga xos yo'nalishga ega. Bobur o'z she'riyatini nafaqat o'zbek tilida, balki turkiy va fors tillarida ham yaratgan. Unga ta'sir qilgan o'rta asr shoirlari orasida Nizomiy, Xusrav, Sa'diy kabi buyuk adabiyot namoyondalari bor. Bobur bu adabiyotlardan ilhomlangan va o'z she'riyatida ulardan turli elementlarni qabul qilib, o'zining yangi va noyob uslubini yaratgan. Bobur she'riyatida sufiylikning ta'siri ham seziladi. U nafaqat tashqi dunyo, balki ichki dunyo, ruhiy holatlar va o'zining o'zi bilan yuzlashuviga alohida ahamiyat bergan. Bobur o'z she'rlari orqali o'zining ichki dunyosidagi masalalarni ham ochib tashlagan. "Ko'ngil" va "dil" so'zlaridan ko'p foydalanishi, uning shu so'zlarni ruhiy holatlarni tasvirlashda ishlatishining bir ko'rsatkisidir. Bobur she'rlari ko'pincha tabiatni tasvirlash orqali hayotning murakkabligini va uning go'zalligini ifodalaydi. Tabiatni qadrlash va uning ajoyibligini ko'rsatish Bobur she'riyatining ajralmas qismidir. U o'z she'rlarida gullar, daraxtlar, daryolar va boshqa tabiat unsurlarini katta ehtiyotkorlik bilan tasvirlab, ulardan inson hayotiga nisbatan saboq olishga intiladi. Bobur hayotida ko'plab dardlarni boshdan kechirgan. U o'zining shaxsiy azoblarini, sadoqat va sadoqatning noaniq manzillarini she'rlarda aks ettirgan. Bu azoblar uning she'rlari orqali uni yanada samimiy va haqiqatga yaqin qilishga yordam bergan. Bobur o'zining ko'plab she'rlarida dard va azobni ko'rsatgan bo'lsa-da, uning she'rlariga doimo bir umid va yorug'lik nuqtasi kiritilgan. Bobur she'riyatiga bo'lgan muhabbati uning shaxsiy rivojlanishining ajralmas qismi edi. U nafaqat she'rlari orqali o'zining shaxsiy kurashlarini ifodalabgina qolmay, balki o'zining zamoniga va keyingi avlodlarga ham adabiy va falsafiy meros qoldirdi. She'riyat Bobur uchun bir vosita, o'zini va atrofdagi dunyoni anglash, insoniy tajribalarni ta'riflash, shuningdek, go'zallikni va tabiatni qadrlash vositasi bo'ldi.

Zahriddin Muhammad Bobur o'zining "Yaxshilig'" g'azalida yaxshi va yomonlik, dunyodagi insonlarning qiyinchiliklari va chinakam yaxshilikni qadrlash haqida o'z fikrlarini bayon etgan. G'azalda Bobur ko'ngilni yaxshi ishlar qilishga chaqiradi, ammo u buni amalga oshirishning ham o'ziga xos qiyinchiliklari va sinovlari borligini tan olib, yaxshilikni faqat o'z ichida, ruhiy xotirjamlikda izlaydi. She'rda jamiyatdagi yomonlik va buzg'unchiliklarni ko'rib, insonni o'z maqsadi va axloqi jihatdan faqat yaxshilikka chaqirishni ta'kidlaydi. Ayniqsa, zamon va uning axloqiy holatidan shikoyat qilish o'rniga, yaxshilikni ilgari surish va uni boshqalarga

yoyish kerakligi haqida soʻz yuritadi. Bu sheʼrni oʻqib chiqishda zamon va odamlarning axloqiy holati haqida chuqur mulohazalar qilishingiz mumkin. Boburning “koʻngul”ga murojaatlari, uning axloqiy tozalikka boʻlgan iztirobini, shuningdek, shaxsiy tajribalarga asoslangan mulohazalarini aks ettiradi.

Ushbu maqolada Boburning “Yaxshiligʻ” radifli gʻazalini tahlilga tortdik.

*Kim koʻrubdur, ey koʻngul, ahli jahondin yaxshiligʻ,
Kimki, ondin yaxshi yoʻq, koʻz tutma ondin yaxshiligʻ.*

Mazmuni: Bobur birinchi misra orqali koʻngilni yaxshilikni izlashga chaqiradi. Bobur koʻngilga yaxshi yigit yoki qizni topishning eng yuqori maqsad ekanini aytadi. Har kim oʻzida eng yaxshi narsalarni qidirmasligi kerak, chunki yaxshi narsa dunyodagi eng oliy narsadir.

Tahlil: Bobur bu yerda “axloqiy yaxshilik”ni ulugʻlaydi. U koʻngilni eng yuqori darajadagi yaxshilikni qilishga chaqiradi.

*Gar zamonni nayf qilsam ayb qilma, ey rafiq,
Koʻrmadim hargiz, netoyin, bu zamondin yaxshiligʻ!*

Mazmuni: Bu qatorda Bobur zamonni yomonlashda aybni oʻziga olmaydi. Zamon yomonligi uni ishonchsiz qilishini tan oladi. Demak, u zamonning salbiy taʼsirini sezgan va bu holatni tabiiy deb biladi.

Tahlil: Bobur zamonning yomonligi haqida gapirayotganda, insonlarning jamiyatdagi qarorlariga taʼsir qiluvchi omillarga ishora qilmoqda. Bu yerda zamonning oʻzgarganligi va avvalgi yaxshiliklarni topish qiyinligi haqida soʻz bormoqda.

*Dilrabolardin yomonliq keldi mahzun koʻngluma,
Kelmadi jonimgʻa hech oromi jondin yaxshiligʻ.*

Mazmuni: Bobur, oʻzining koʻnglini yomonlik va taʼsirlar orqali toʻldirilganini, natijada jonining xotirjamlikdan mahrum boʻlganini aytadi.

Tahlil: Sheʼrda yomonlik insonning ichki dunyosiga kirib, uning ruhiy holatiga taʼsir qilganini koʻramiz. Bobur yomonlikni oʻziga va boshqalarga taʼsir qilayotgan kuch sifatida tasvirlaydi.

*Ey koʻngul, chun yaxshidin koʻrdung yamonliq asru koʻp,
Emdi koʻz tutmoq ne maʼni har yamondin yaxshiligʻ?*

Mazmuni: Bobur bu qatorda koʻngulga murojaat qilib, agar u yaxshilikni koʻrgan boʻlsa, unda uning boshqa narsa izlashga haqqi yoʻq. Yomonlikni kutishning hech qanday maʼnosi yoʻq, deb aytadi.

Tahlil: Bu yerda Bobur oʻzini tahlil qilib, koʻnglini yaxshi tomonga yoʻnaltirishga chaqiradi. Yaxshilikni izlashda davom etish kerak, chunki har qanday yomonlikni kutish unchalik foydali emas.

*Bori elga yaxshiligʻ qilgʻilki, munda yaxshi yoʻq
Kim, degaylar dahr aro qoldi falondin yaxshiligʻ!*

Mazmuni: Bu qatorda Bobur yaxshilik qilishni barcha insonlarga maslahat beradi, chunki yaxshilik barcha insonlar uchun eng oliy maqsaddir.

Tahlil: Bobur bu yerda yaxshilikni jamiyat uchun ulug‘ va zarur narsa sifatida ko‘rsatadi. Boshqalarga yaxshilik qilishni tavsiya etadi, chunki bu faqat ularga foyda keltiradi.

*Yaxshilig‘ ahli jahonda istama Bobur kibi,
Kim ko‘rubdur, ey ko‘ngul, ahli jahondin yaxshilig‘?*

Mazmuni: Bobur o‘z nomini keltirib, o‘zining haqiqiy yaxshilikni istayotganini ta’kidlaydi. O‘zining yuksak axloqiy qadriyatlarini ko‘rsatayotganini aytadi.

Tahlil: Bobur o‘zini yaxshi ishlarga, yaxshilikka yetaklaydigan shaxs sifatida ko‘rsatadi. U o‘zining intilishlarini boshqalarga ham ulashadi, axloqiy yaxshilikni targ‘ib qiladi. Boburning she’rida, o‘zining ichki dunyosidagi yaxshilik va yomonliklar o‘rtasidagi kurashni tasvirlash orqali axloqiy poklanishga bo‘lgan ehtiyojni ifodalamoqda. Yaxshilikni ko‘rish va undan ayrilmaslikni tavsiya qiladi. She’rda yomonliklar va zamonning yomon ta’siri ko‘rsatilgan, ammo Bobur barcha holatlarda yaxshilikni saqlash va uni boshqalarga yetkazish zarurligini ta’kidlaydi. Bu she’r, asosan, ruhiy poklanish, ichki tinchlik va axloqiy yuksalishni izlash haqidagi falsafiy fikrlarni o‘z ichiga oladi. Bu tahlil she’rning mazmuni va maqsadini chuqurroq anglashga yordam beradi. She’rda Boburning insoniy, axloqiy qadriyatlarni saqlashga bo‘lgan ishtiyoqi aniq ko‘rinadi. Bobur she’riyatining falsafiy va axloqiy o‘lchamlari ko‘plab ijtimoiy masalalarga, jumladan, yaxshilik va yomonlikka bo‘lgan qarashlarni aks ettiradi. Uning she’rlarida hayotning murakkabligi, insonning ichki kurashlari, zamon va uning axloqiy ta’siri haqida chuqur mulohazalar yuritiladi. “Yaxshilik” she’rida Bobur ko‘ngilni yaxshilikka chaqiradi, zamonning salbiy ta’siriga qarshi turishga va insonni o‘z maqsadiga sodiq qolishga undaydi. She’rda, shuningdek, Bobur insonni yomonliklardan saqlanishga va yaxshilikni qidirishga undaydi. Bu undirishlar faqat zamon bilan bog‘liq bo‘lmay, shaxsiy ichki kurash va ruhiy holatga ham aloqador. Bobur o‘z asarlarida nafaqat adabiy, balki axloqiy va falsafiy o‘zgarishlarni ham yoritadi, bu esa uning adabiy merosini yanada boyitadi. Bobur o‘z she’riyatida nafaqat tashqi dunyo, balki ichki ruhiy dunyo, insonning axloqiy poklanishi va o‘zgarishi haqida chuqur fikr yuritadi. “Yaxshilig‘” g‘azalida zamonning yomon ta’siriga qarshi turishga, yaxshilikni topishga va uni boshqalarga yetkazishga chaqiradi. Bu she’rda Bobur nafaqat o‘zining ruhiy holatini tasvirlaydi, balki jamiyatdagi axloqiy yuksalishni ham o‘ziga maqsad qilib qo‘yadi. Uning she’rlari ijtimoiy axloqiy qadriyatlarni saqlashga va insoniyatni yaxshilikka chaqirishga qaratilgan. Boburning adabiy merosi va uning she’riyatidagi bu maqsadlar nafaqat o‘z zamoniga, balki keyingi avlodlarga ham ta’sir ko‘rsatdi.

Umuman olganda, Bobur o‘z ijodida hayotning murakkabligini, yaxshilik va yomonlikni ko‘rsatgan holda, insonni axloqiy poklanishga chaqiradi. Bu tahlil uning

she'rlarining falsafiy chuqurligini va zamonaviy ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rahmonov V. Zahiriddin Muhammad Bobur. "O'zbekiston" nashriyoti. Toshkent. 2022-yil.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. "Boburnoma". Toshkent. Fan nashriyoti. 1993-yil

